

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12680562>

QO'NG'IROTLAR SULOLASINING XIVADA HOKIMIYAT TEPASIGA KELISHI. MAMLAKATDAGI SIYOSIY JARAYONLAR.

Bekchonova Zaynab Matkarimovna

“Ichan-Qal'a” davlat muzey-qo'riqxonasi “Allomalar” bo'limi mudirasi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Qo'ng'irotlar sulolasining Xivada hokimiyat tepasiga kelishi jarayoni va bu suloladan bo'lgan hukumdorlarning siyosiy harakatlari haqida qisqacha ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: *Hazorasp, Xonqa, Urganch, Kat, Shohobod, Eltuzar, Abulfayzxon, Muhammad Rahim, Qo'ng'irotlar, Marv.*

THE COME TO POWER OF THE BELL DYNASTY IN KIVA. POLITICAL PROCESSES IN THE COUNTRY.

ABSTRACT

This article provides brief information about the process of the Khiva dynasty's rise to power and the political actions of the rulers from this dynasty.

Keywords: *Hazorasp, Xonqa, Urganch, Kat, Shohobod, Eltuzar, Abulfayzxon, Muhammad Rahim, Qo'ng'irotlar, Marv.*

Xiva xonligidagi siyosiy vaziyat davlatdagi hukmron tabaqalarning urushlari va qabilalar o'rtasidagi janjallarni to'xtatishga qodir bo'lgan kuchli markaziy hokimiyatning barpo etilishni taqozo qilar edi. Bunday hokimiyatni barpo etish uchun qodir kuch sifatida maydonga o'zbeklarning qo'ng'irotlar sulolasi chiqdi. Bu

zaruriyatning natijasi o'laroq, XVIII asrning 60-yillaridan boshlab, Xiva xonligida hokimiyatni qo'ng'iroq qabilasi boshliqlari asta-sekinlik bilan o'z qo'llariga olib boshladilar.

Yirik zodagonlar va ruhoniylar tabaqalarining madadiga tayangan qo'ng'iroq qabilasining yo'l boshchisi Muhammad Amin 1761-yilda inoqlik martabasiga ko'tarildi. U turkmanlarning yovmut va chovduz qabilalariga qarshi kurash olib borgan. Biroq u dastlab muvaffaqiyatsizlikka uchrab, Buxoroga - Doniyolbiy otaliq yoniga ketadi. Turkman qabilalari Xorazmni egallab, Hazorasp, Xonqa, Urganch, Kat, Shohobod shaharlarini xonavayron qildilar. Ocharchilik va vabo tarqalib, o'zbeklar Orol va Buxoro tomonga ketishga majbur bo'ladilar. 1770-yilda Muhammad Amin inoq Buxorodan qaytib kelib, yovmutlarni Xorazmdan haydab chiqaradi.

Muhammad Amin mahalliy beklarni ham bo'ysundirishga muvaffaq bo'ldi. U xon avlodidan bo'lmagani sababli taxtga Abulfayzxonning o'g'li Bolakayxonni nomiga, qo'g'irchoq xon sifatida o'tqazadi. Hokimiyatni esa o'zi boshqaradi. 1782-yilda Buxoro amirligi qo'shinlarining hujumini qaytarib, Xiva xonligi mustaqilligini saqlab qoldi. Xiva xonligi boshqaruvida Muhammad Amin inoq 20 yil davomida 13 marta soxta xonlarni almashtirgan.

Hukmronligining so'nggi yillarida o'z qabilasining faol qatlamiga, savdogarlar va ruhoniylar madadiga tayangan hamda turli turkman qabilalari o'rtasidagi o'zaro nizolardan oqilona foydalanib mamlakatda nisbatan siyosiy osoyishtalik vaziyatini yaratishga erishdi. Bularning barchasi mamlakat iqtisodining ko'tarilishini ta'minladi. Shuningdek, jon saqlash uchun o'zga yurtlarga qochib ketgan fuqarolar yana qaytib kela boshladilar. Avaz Muhammad inoq davrida esa Xiva xonligi iqtisodi ancha mustahkamlandi.

Muhammad Amin ham, uning o'g'li Avaz (1790-1804) ham davlat hokimiyatini inoq lavozmida boshqarganlar. Bu davrda Qozoq-chingiz biylaridan soxta xonlar chaqirib taxtga o'tkazib turilgan. Davlat amalda inoq va maxsus kengash tomonidan boshqarilgan. Kengash tarkibiga qo'shbegi, mehtar, vazir va otaliqlar kirgan. Inoq va kengash soxta xon nomidan ish yuritgan.

Faqat Avazning o'g'li Eltuzar (1804-1806) hukmronligi davrida chetdan soxta xon chaqirish to'xtatildi. Nafaqat to'xtatildi va 1804-yildayoq chetdan chaqirilgan soxta xon Abulg'ozini taxtdan tushirib, o'zini xon deb e'lon qildi. Shu tariqa, qo'ng'irotlar sulolasi Xiva xonligi taxtini rasman egalladi. Bu sulola 1920- yilga qadar Xiva xonligini idora qildi.

Eltuzarxon xonlikda markazlashgan davlat siyosati yuritish uchun harakat qiladi. 1804-yilda Eltuzarxon Buxoroga yurish qildi. 1806-yilda Amudaryo bo'yida bo'lgan hal qiluvchi jangda Xiva qo'shinlari tor-mor etildi. Jangda Eltuzarxon ham halok bo'ldi.

Eltuzarxon vafot etgach taxtga uning ukasi Muhammad Rahim I o'tirdi va Xiva xonligini siyosiy jihatdan birlashtirishga kirishdi.

Ayni paytda turkmanlarni bo'ysundirish masalasi yetakchi o'ringa chiqdi. Turkmanlarning turli qabilalari qanchalik qattiq qarshilik ko'rsatmasinlar, birinketin bo'ysundirilib borildi.

Bo'ysunishni istamagan yovmut qabilasi Xurosonga ko'chib ketdi. Biroq, Eron hukumatining tazyiqi va chorvalari uchun yaylov maydoni topilmaganligi uchun yana Xiva xonligi hududiga qaytib keldi. Endi ular Xiva xoni tomonidan belgilab berilgan hududga joylashishga majbur bo'ldilar. Shu davrdan boshlab yovmut qabilasining taqdiri Xiva xonligi bilan uzil-kesil bog'landi va ular xonlik fuqarolari tarkibiga olindi. Ularga ham soliq to'lash belgilandi. Shuningdek, xon qo'shiniga belgilangan miqdorda navkar yuborish majburiyati ham yuklandi.

Uzoq davom etgan urushlar va yillab sarson-sargardonlikda yurish yovmutlarni qishloq xo'jaligidan ancha uzoqlashtirib yuboran edi. Shu tufayli ular xon qo'shinida sidqidildan xizmat qildilar. Ulardan o'z zamonasining eng jangovar harbiy qismi tuzilganligi ham bejiz bo'lmagan.

Muhammad Rahimxon I o'zbeklar va turkmanlardan tuzilgan qo'shinga tayanib, yirik zodagonlarning qarshiligini sindirish uchun shiddatli tarzda kurash olib bordi. Bu kurashda o'z raqiblarini birin-ketin bo'ysundirdi.

Muhammad Rahimxon I ga dushmanlik ruhidagi Orolbo‘yi zodagonlari guruhi qattiq qarshilik ko‘rsatdi. 1811-yilda uning ham qarshiligi sindirildi. Qo‘ng‘irot shahri yakson qilindi. Xiva xoni mustaqil bo‘lib ajralib chiqqan qoraqalpoqlarni bo‘ysundirishga kirishdi. Qoraqalpoqlar Buxoro amiri Haydardan yordam olishga harakat qildilar. Biroq, bunga erisha olmagach, Xiva xonligiga bo‘ysunishga majbur bo‘ldilar.

1812-1820- yillar oralig‘ida qozoqlarning Kichik juz xonligi hududiga 2 marta hujum uyushtirildi. Buning oqibatida esa xonlik hududining yanada kengayishiga erishildi.

1813-yilda Shimoliy Xurosonda joylashgan turkmanlarning takya qabilasi Xiva xonligiga qaramligini tan olishga va belgilangan hajmda soliq to‘lab turishga majbur etildi.

1822-yilda Marv shahri xonlikka qo‘shib olindi va 1824yilda Yangi Marv shahri bunyod etildi.

Muhammad Rahimxon I bo‘ysundirilgan qabilalar zodagonlarining qabila ichidagi mavqeyi nihoyatda qudratli bo‘lganligini hisobga olib, ularga u yer-mulk va turli imtiyozlar in‘om etgan. Bu omil xonlikda siyosiy barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qilishi kerak edi.

Muhammad Rahimxon I davrida xonlik siyosiy jihatdan birlashtirildi. Ayni paytda mamlakatda nisbiy barqarorlik ta‘minlandi. Uning hududlari yanada kengaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Azamat Ziyov «O‘zbek davlatchiligi tarixi T. «SHarq» 2000 y.
2. A.Abdurasulov - “Xiva tarixiy-etnografik ocherklar” Toshkent 1997 yil.
3. Ахунджанов Э.А. К истории развития книжного дела в Хиве Общественные науки в Узбекистане, 1997, № 7-8.
4. Davlatyor Raxim, SHohnazar Matrasul, Feruz - shoh va shoir qismati. T. «G. G‘ulom», 1991 y.
5. SHodmonqulov, Q.Ergashev, H.Hamidov, N.Ergashev, I.Abdurahmonov, F.Ernazarov —O‘zbekiston tarixidan ta‘lim texnologiyalaril TDIU. 2006 y